

I. DİN HİZMETLERİ SEMPOZYUMU

(3-4 KASIM 2007)

CİLT 2

Diyaret İşleri Başkanlığı Yayınları: 763
İlmi Eserler: 124

•
I. Din Hizmetleri Sempozyumu

•
Editör: Dr. Mehmet BULUT

•
Grafik-Tasarım: Cevdet DOĞAN

•
Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Ostim Ömek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 06370 Yenimahalle/ANKARA

•
Kasım 2008, ANKARA

•
2008-06-Y-0003-763
ISBN 978-975-19-4374-3 (tk. No)
978-975-19-4379-8 (2. c)

•
© Diyanet İşleri Başkanlığı

•
İletişim Adresi
Eskişehir Yolu 9. Km. Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 295 72 94 – Faks: 0312 284 72 88
diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Vaaz ve Hutbelerde Kur'an'a Yeterince Yer Verilmemesi ve Âyetlerin Uygun Bağlamda Kullanıl(a)maması Problemi

Dr. Abdurrahman ATEŞ*

Diyanet İşleri Başkanlığı birçok açıdan toplumun dinî ihtiyaçlarını karşılarken gözettiği temel ilke ve hedeflerden birisi de, “toplumu din konusunda aydınlatırken dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnete dayalı sağlam bilgiyi esas almak, müslümanların 14 asırlık dinî tecrübesini göz önünde bulundurmak.”¹ Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı, 21 Şubat 1925 tarihinde (yani kuruluşunun henüz ikinci yılında) TBMM’nde yapılan müzakereler sonunda alınan karar gereğince Kur'an alanında Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın hazırladığı *Hak Dini Kur'an Dili*; Hadis/Sünnet alanında ise Ahmed Naim Bey ve Prof. Kamil Miras'ın tercüme ettiği *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*'ni Türk okuyucusuna kazandırmıştır. Cumhuriyet döneminin bu en önemli dinî yayıncılığın- dan sonra bu yöndeki çalışmalar, küçük çaplı olanlar ve süreli yayınlar dışında aksa- mış, nihayet 1988 yılında basımına başlanan ve hâlen devam etmekte olan *İslâm An- siklopedisi* ile bir komisyon tarafından hazırlanan ve 2004 yılında basılan *Kur'an Yolu* adlı tefsir ile yeniden canlanmıştır.

Başkanlığın, toplumu dinî açıdan aydınlatma faaliyetlerinde yayınların yanı sıra cami içi ve cami dışı din hizmetleri de önemli rol oynamaktadır. Vaaz ve hutbeler ile icra edilen cami içi din hizmetlerinin amacı da toplumu din konusunda aydınlatmak olduğu halde, toplumun dinî ihtiyaçlarının istenilen düzeyde karşılandığı söylenemez. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu tebliğde, bu nedenlerin en önemlilerinden birisi olarak gördüğümüz için, toplumu din konusunda aydınlatırken esas alınacağı ifade

* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/default.asp>

edilen “Kur’an’a dayalı sağlam bilgi”nin, Başkanlık denetiminde icra edilen cami içi din hizmetlerinde (vaaz ve hutbelerde) yeterince ve uygun bağlamda kullanıl(a)maması problemini ele alacağız. Sağlam bilginin diğer temeli olan ve Kur’an’ın doğru anlaşılmasında en önemli rol oynayan sünnet ise şimdilik bu tebliğin kapsamı dışındadır.

I. Kur’an’ın İrşad Faaliyetlerindeki Yeri/Ağırlığı

Kur’an, özelde muttakilere, genelde ise bütün insanlara yol göstermek,² insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarmak,³ diri olanları uyarmak,⁴ inananlar için şifa ve rahmet, zalimler için de zarar arttırıcı⁵ gibi fonksiyonel özelliğe sahip bir kitap olarak indirilmiştir. Şüphesiz Kur’an’ın bu fonksiyonu, sadece kendi lâfızları ile değil, okunması, anlaşılması ve yaşanmasıyla gerçekleşir.

Kur’an’ı okuma, anlama ve yaşama faaliyetinin hangi metot(lar)la yürütüleceği konusu Kur’an’ın nüzûlünden itibaren tartışılmış, gerek Hz. Peygamber’in emirleri/tavsiyeleri, gerekse sahabenin uygulamaları Kur’an’ın nasıl okunacağına dair temel ölçü niteliğindedir. Kur’an’ın anlaşılabilir ve amel etmek amacıyla okunması gerektiğine dikkat çekilen bazı hadislerde Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“Kim Kur’an’ı okur ve onunla amel ederse, kıyamet günü babasına bir taç giydirilir. Bu tacın ışığı, güneşin dünyadaki herhangi bir evde bulunduğu takdirde vereceği ışıktan daha güzeldir. Öyleyse, Kur’an’la bizzat amel edenin ışığı nasıl olacak, düşünabiliyor musunuz?”⁶

“Kim Kur’an’ı okur, ezberler, helâl kıldığı şeyi helâl kabûl eder, haram kıldığı şeyi de haram kabûl ederse Allah, o kimseyi cennete koyar. Ayrıca cehennemlik olan ailesinden on kişiye şefaati kılınır.”⁷

“Kur’an’ın haram kıldığı şeyleri helâl sayan kimse Kur’an’a inanmamıştır.”⁸

Diğer taraftan Hz. Peygamber, Kur’an’ı çok kısa sürede okumak isteyen Abdullah b. Amr’ın, beş günden daha kısa sürede Kur’an’ı bitirmesine müsaade etmemiş; hatta *“üç günden daha az sürede Kur’an’ı okuyan/bitiren kimse, okuduğunu anlamamıştır”⁹* diyerek üzerinde düşünmeye zaman ayırlamayacağı için kısa sürede okunacak Kur’an’ın anlaşılabilirliğine dikkat çekmiştir. Yine Abdullah b. Ömer’in Bakara sûresi üzerinde 8 yıl durmasının¹⁰ nedeni de, sûrenin muhtevası ve anlaşılması ile

² Bakara, 2/2, 185; En’âm, 6/19.

³ İbrahim, 14/1; Hadid, 57/9.

⁴ Yâsîn, 36/70.

⁵ İsra, 17/82.

⁶ Ebû Dâvûd, “Salât”, 349.

⁷ Tirmizi, “Fedailu’l-Kur’an”, 13.

⁸ Tirmizi, “Fedailu’l-Kur’an”, 20.

⁹ Bk. Buhârî, “Fedailu’l-Kur’an”, 34; Ebû Davûd, “Salât”, 325.

¹⁰ Celâluddin Suyûtî, *el-İtkan fi Ulûmi’l-Kur’an*, Beyrut tsz., II, 189.

ilgilidir. Hz. Ali de “Bilinçsiz/bilgisiz yapılan ibadette, kavranmayan bilgide ve üzerinde düşünülmeyen (tedebbür yapılmayan) okumada hayır yoktur.”¹¹ diyerek Kur’an’ın anlaşılabilir okunması gereğine vurgu yapmıştır.

Bu emirlerin/tavsiyelerin ve uygulamaların ortak noktası, Kur’an’ın anlama ve amel etmek amacıyla okunmasıdır. Bununla lâfzını ihmal veya göz ardı etmeye neden olacak bir anlama ve amel etmeyi kastetmediğimizi belirtelim.

Özetle ifade etmeye çalıştığımız sahabenin Kur’an’ı anlama konusundaki bu çabasının yerini, sonraki dönemlerde ve günümüzde maalesef Kur’an’ı anlamaktan çok sadece sevap kazanma amaçlı bir okumanın almaya başladığı görülmektedir. İncil’in sadece kilise tarafından anlaşılabilirliği ve yorumlanabilirliği iddiası, âdeta Kur’an için de geçerli hâle getirilmek istenmiş, öğüt almak için okumanın ve anlamamanın kolaylaştırıldığı yine Kur’an tarafından vurgulanmasına rağmen¹², zor anlaşılacağı düşüncesi kimi çevrelerce çeşitli gerekçelerle bir zihniyet olarak topluma dayatılmıştır. Aynı şekilde taziye yerleri ve mezarlıklar, Kur’an’ın daha çok okunduğu yerler olunca ölüle-re indirilen kitap hüviyetine büründürülmüş, Kur’an’ı anlamamanın yerini, sadece âhenkle okuma almıştır.

Kur’an öğretimi ile ilgili olarak en çok bilinen “*En hayırlılarınız Kur’ân’ı öğrenen ve öğretenlerdir.*”¹³ hadisindeki *taallum* (öğrenme) ve *ta’lim* (öğretme) ifadeleri, sadece lâfzını “okuma” ve “okutma” şeklinde algılanmış, hadisin asıl vurgusu olan muhtevayı öğrenme ve öğretme ihmal edilmiştir. Sonuç olarak sahabe döneminde Kur’an, öğrenmek ve amel etmek için okunan bir kitap iken, günümüzde ise çoğu zaman sadece “okumak” için öğrenilen bir kitap hüviyetine büründürülmüştür. Aslında Abdullah b. Mes’ud’un “Bize Kur’an’ın lâfzını ezberlemek zor, onunla amel etmek ise kolay gelirdi. Bizden sonrakilere ise ezberlemek kolay da onunla amel etmek zor gelmektedir.”¹⁴ sözü, Kur’an’a yönelik biçiminin dün ile bugününü net bir şekilde yansıtmaktadır.

Bu dönemde muhtevadan çok şekil ve görüntü ön plâna çık(arı)lmıştır. Hat şekli, kağıt kalitesi, süslemeler, tevafuklar vb. kağıt ve yazısına gösterilen özen ve titizlik, muhtevasına gösterilmez olmuştur. Bazı âyetler de köpek savmak,¹⁵ nazar değmesinden korunma,¹⁶ egzama tedavisi¹⁷ gibi ilgili ilgisiz konulara/amaçlara âlet edilmiş, sınav ve benzeri durumlarda olası sıkıntılara karşı koruyucu bir mekanizma olarak Kur’an’a yönelme ihtiyacı daha çok hissedilir olmuştur. Diğer taraftan modern ve bilimsel gelişmelerin doğruluğunun ispat edilmeye çalışıldığı bir referans veya şifre kitabı hâline getirilmiştir.

¹¹ Darimî, “Mukaddime”, 298.

¹² Kamer, 54/17, 22, 32, 40.

¹³ Buhârî, “Fedailu’l-Kur’ân”, 21; Tirmizî, “Fedailu’l-Kur’ân”, 15; Ebû Dâvûd, “Salât”, 349; İbn Mâce, “Mukaddime”, 16.

¹⁴ Kurtubî, I, 40.

¹⁵ Mü’minûn, 23/36.

¹⁶ Kalem, 68/51.

¹⁷ Zuhruf, 43/79.

Toplumun yeniden ideal anlamda bir Kur'an bilincine/kültürüne sahip olması için çeşitli faaliyetler yapılabilir. Bu faaliyetlerin verimli ve düzenli şekilde yapılabileceği yerlerin başında camiler gelmektedir. Camilerde yapılacak düzenli ve sürekli faaliyetlerle toplumun Kur'an anlayışına ciddi katkılar yapılabileceğini düşünüyoruz. Ancak bu faaliyetlerin amacına ulaşabilmesi için izlenecek metodun da sağlıklı olması gerekir. Vaaz ve hutbeler ile diğer irşad çalışmalarının şu ana kadar yapıldığı şekliyle bu amacı gerçekleştiremeyeceği açıktır. Çünkü vaazların muhtevası, Kur'an'dan çok, sahih kaynaklara dayanmayan bilgilerden, hatta bazen hikâye ve efsanelerden oluşmaktadır. Bu şekliyle doyurucu olmaktan uzak kaldığı için vaazların dinlenme/takip edilme oranı da düşük olmaktadır. Hutbeler ise genellikle her yıl aynı dönemlerde aynı hususlar gündeme getirilecek şekilde belirli gün ve haftaların oluşturduğu gündeme göre hazırlanmakta, muhteva itibarıyla cemaatin dinî açıdan aydınlanmasında yeterli olmamaktadır. Kur'an'ın bir bütün halinde belli periyotlarla camilerde veya başka zeminlerde cemaate anlatıldığı bir çalışma şekline rastlanmamakta, belli ve sınırlı/sayılı âyetler ekseninde vaaz ve hutbelerin hazırlanıp takdim edildiği gözlemlenmektedir. Yine "namaz sûreleri" diye nitelenen ve çoğu zaman namazlarda okunan kısa sûrelerin bile hangi mesajları verdiği cami cemaatinin çoğunluğu tarafından bilinmemektedir. Neredeyse her gün okunan kısa sûrelerde durum bu şekilde iken Kur'an'ın diğer sûreleri ile ilgili bilgiye ve mesajlara ne ölçüde sahip olduklarını tartışmaya bile gerek yoktur.

Cami cemaati ile ilgili bu tespitlerden, Kur'an'ın anlaşılmasına olan ilginin az olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Aksine Kur'an'ın anlaşılmasının cami cemaati tarafından çok önemsendiği yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ankara il sınırları içindeki cami cemaati üzerinde yapılan bir alan araştırmasında, -her ne kadar bu araştırma Türkiye geneline uygulanamaz ise de cami cemaatinin Kur'an anlayışı hakkında genel bir fikir vereceği kanaatindeyiz- âyet ve sûrelerin anlamını öğrendikleri veya Kur'an'ı anlatan birisini dinledikleri zaman Kur'an'ın, cemaatin ekseriyeti üzerindeki tesirinin arttığı, dolayısıyla Kur'an'ın anlaşılmasının cemaat tarafından çok önemsendiği tespit edilmiştir.¹⁸ Ne var ki cemaatin bu durumu, onların düzeyli bir Kur'an anlayışına sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Söz konusu araştırmada cami faaliyetlerinin cemaatin Kur'an anlayışı üzerinde olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisinin olmadığı, hatta camiye gitme sıklığı ve süresi ile Kur'an anlayışları arasında bir ilişkinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.¹⁹

Söz konusu araştırmada elde edilen ve üzerinde düşünülmesi gereken diğer bir sonuç da şudur: Dinini daha iyi öğrenmek amacıyla vaaz ve hutbeleri dinleyenlerin oranının çok düşük olması, cami cemaatinin sahip olduğu din ve Kur'an anlayışında vaaz ve hutbelerin çok etkili olmadığını göstermektedir.²⁰

¹⁸ Mehmet Kamil Coşkun, "Türkiye'deki Cami Cemaatinin Kur'an Anlayışı -Bir Alan Araştırması-", *İslamiyât*, Ankara, 2001, IV/I, s. 103.

¹⁹ Coşkun, agm., IV/I, s. 103.

²⁰ Coşkun, agm., IV/I, s. 104.

Buna göre, sahih sünnet ile de desteklenecek Kur'an merkezli bir irşad programının uygulanmasıyla cami içi din hizmetlerinin hedefine ulaşması, dolayısıyla cemaatin din ve Kur'an anlayışlarında etkili olması sağlanabilir.

II. Kur'an'ın Doğru Anlaşılmasında Bağlamın Önemi

Kur'an'ın doğru anlaşılmasında önemli rol oynayan konulardan birisi de, âyetlerin bağlamına (sibak-siyak) uygun şekilde değerlendirilmesidir/anlaşılmasıdır. Bağlamı dikkate almadan yapılan yorumlar çoğu zaman yanlış değerlendirmelere neden olmaktadır. Toplumda bazı âyetlerle ilgili yanlış anlayışların yaygınlaşma nedenlerinden birisi de vaaz ve hutbelerde âyetlerin bağlamına uygun kullanılmamasıdır. Bu nedenle irşad faaliyetlerinde dikkat edilmesi gereken bağlam (sibak-siyak) konusu ve yaygın bir şekilde bağlamından farklı amaçlarla kullanılan/değerlendirilen birkaç örnek âyet üzerinde durmak istiyoruz.

Kur'an 13 yıl Mekke'de, 10 yıl da Medine'de olmak üzere iki ayrı zeminde ve iki farklı inanç ve hayat tarzını yaşamakta olan muhatapların, güncel ve en öncelikli ihtiyaçlarına cevap olmak üzere pasajlar halinde indirilmiştir.²¹ Daha sonra Kur'an'ın mushaf haline getirildiği süreçte nereye yerleştirileceği yine vahiyle tespit edilen Kur'an'ın bu pasajları,²² yerine göre birbirlerini tamamlayan, yerine göre birbirlerini açıklayan nitelikleriyle ayrılmaz bir bütün oluşturur.²³

Sûreler ve âyetler arasındaki tenasüp/ilişki konusundaki en önemli eserlerden birisini yazan el-Bikaî (ö. 885/1480), Kur'an'ın anlaşılmasında, konu bütünlüğünü ve âyetler arasındaki ilişkiyi tespit için şu aşamaların izlenmesi gerektiğini belirtir:

1. Öncelikle sûrenin indirilmiş bulunduğu gaye incelenip araştırılmalı;
2. Bu gayenin ortaya çıkmasını hazırlayan ön bilgiler elde edilmeli;
3. Sözü edilen ön bilgilerin ve olayların, sûrenin iniş sebebiyle bağlantılı olabilecek yakın ve uzak ilişkilerine ve özel durumlarına dikkat edilmeli;
4. Daha önce geçen âyet ve ifadelerin ard arda sıralanışları esnasında, muhatabın dikkatini toplamasına yardımcı olabilecek edebî kurallara ve belagat ilminin gerektirdiği hususlara dikkat edilmelidir.²⁴

Kur'an'ın tamamının benzeri,²⁵ on sûrenin benzeri²⁶ ve bir sûrenin benzerinin²⁷

²¹ Zeki Duman, "Tefsir'in Temel İlkeleri Çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de 'Ehl-i Beyt'", *Marife*, 2004, Konya, IV/3 (Kış), s. 10.

²² Zerkeşi, Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire 1984, I, 256; Zerkanî, Muhammed Abdulazim, *Menahilu'l-Irfan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut, 1995, I, 281-182.

²³ Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine -Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri-*, İstanbul 1993, s. 22.

²⁴ el-Bikaî, Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Durer fi Tenasubi'l-Âyâti ve's-Suver*, Kahire tsz., I, 18.

²⁵ İsrâ, 17/88.

²⁶ Hûd, 11 /13.

²⁷ Bakara, 2/23; Yûnus, 10/38.

getirilmesi konusunda Kur'an meydan okuduğu halde bir âyetinin benzerini getirme konusunda meydan okumaması dikkat çekicidir. Buradan, bir tek âyeti, bulunduğu bağlamdan kopararak doğru anlamının çoğu zaman isabetli bir yöntem olmadığı; ancak bulunduğu pasaj ile birlikte değerlendirildiğinde Allah'ın muradının anlaşılabilceği sonucunun çıkarılabileceğini anlamak mümkündür.

Her âyetin siyak ve sibakıyla birlikte tamamı görülmeden; diğer bir ifade ile parçacı bir yaklaşımla âyetler bölünerek veya içinden bir kısmı göz ardı edilerek ya da bağlamından koparılarak okunduklarında, indiriliş maksadına aykırı mânaların ortaya çıkacağı bilinmelidir. Her âyette veya onun her cüzünde kastedilen mâna, ancak indirildiği pasaj ya da o pasajın bir cüzü olan tematik paragraf bütünlüğü içerisindeki mânasıdır. O nedenle âyetler, tarihi ve kültürel bağlamları da göz önünde bulundurularak önce kendi bütünlükleri, sonra siyak ve sibak bütünlükleri içerisinde anlaşılmalı, daha sonra da ortaya çıkan mâna, Kur'an bütünlüğü içerisinde yeniden gözden geçirilmelidir.²⁸

Âyetlerin anlaşılmasında dikkat edilecek bütünlük için üç aşamadan söz edilebilir:

1. Âyet bütünlüğü: İfadeleri, önce buldukları cümlelerin/âyetin bütünlüğü içinde anlamaya çalışmak gerekir.

Örnek: Bakara 275. âyetin baş tarafında "*Faiz yiyenler tıpkı Şeytanın çarptığı kimsenin uykudan kalkışı gibi kalkarlar.*" denilmektedir. Âyetin devamında ise bu duruma maruz kalma nedenlerinin sadece faiz yemeleri değil "*alış-veriş de faiz gibidir*" demeleri olduğu bildirilmektedir. Eğer biz bu âyetin devamını dikkate almadan sadece ilk bölümünden hareketle hüküm verirsek farklı bir sonuca varırız. Çünkü bu takdirde âyetin başındaki "*yiyenler*" ifadesinin zahirine bakılarak faizi haram saymaksızın yiyenlerin ve bu muamelede bulunanların böyle bir azaba maruz kalacakları gibi bir sonuç çıkar ki, bu da, âyetin bütünlüğü içinde anlaşılan mânaya ters düşer.²⁹

2. Sûre bütünlüğü: Anlamı üzerinde durulan âyetin önce ve sonrasıyla değerlendirilmesi gerekir.

Örnek: Tevbe sûresi 5. âyette "*Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayın, onları hapsedin ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın.*" denilmektedir. Bu ifadeleri önce ve sonrasından bağımsız olarak anlamaya çalıştığımız takdirde karşılaşılan her müşrikin öldürülmesi, yakalanması, hapsedilmesi ve gözetlenmesini gerektirdiği gibi son derece yanlış sonuçlara götürecektir. Oysa bu emrin, âyetin öncesinde ve sonrasında, müslümanların kendileriyle yaptığı anlaşmayı bozan ve ihanet eden müşrikler ile ilgili olduğu açıkça belirtilmektedir (bk. 3, 7-13. âyetler).

3. Kur'an bütünlüğü: İfadeler, kullanıldıkları âyet ve sûre bağlamındaki anlamlar-

²⁸ Duman, agm., s. 12-13.

²⁹ Albayrak, s. 44.

rının yanı sıra diğer sûrelerde aynı konu ile ilgili olan ifadeler de dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Örnek: Âl-i İmrân 64. âyetinde “*De ki: Ey ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze geliniz!...*” denilerek bütün Ehl-i kitap ile ilişkilerin, aralarında ayırım yapmaksızın ortak bir paydaya dayalı olarak yürütülmesini öngörmektedir. Kur’an hütünlüğünde bu konudaki diğer âyetler de dikkate alınmadığı zaman bu ilişki biçiminin bütün Ehl-i kitap için geçerli olduğu gibi bir düşünce ortaya çıkacaktır. Oysa “*İçlerinden zulmedenleri hariç, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin.*”³⁰ âyetiyle bu ilişkinin sınırsız olmadığı bildirilmiş ve zulmeden Ehl-i kitap ile ilişkilerin “güzel mücadele” üzerine bina edilemeyebileceği vurgulanmış olmaktadır.

Yine Bakara 173, Maide 3 ve Nahl 115. âyetlerde haram kılınan bazı yiyecekler arasında “kan” da sayılmaktadır. Mutlak anlamda kan denildiğinde yapısı itibariyle kandan oluşan dalak ve karaciğerin de haram kılınmış olduğu anlaşılır. Oysa Kur’an bütünlüğünde konu değerlendirildiğinde, haram kılınan kanın En’am 145. âyetinde “akıcı/akıtılmış kan” olduğu anlaşılacaktır.

Bu üç aşamadan, Kur’an’ın anlaşılmasına katkıda bulunacak olan ve siyakla ilgili bilinip dikkat edilmesi gereken asıl husus konu bütünlüğü içerisindeki âyetlerin birlikte incelenmesidir. Bunun dışındaki hususların ihmalî çok fazla büyük yanlışlara sebep olmayabilir. Aynı konu içerisindeki âyet ve ifadelerin başı ile sonu arasında makul ve makbul bir tenasüp ve irtibatın var olduğu bir gerçektir. Buna karşılık muhtelif sebeplere ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen konulara ait âyetler arasındaki tenasüp ve irtibat, kolay bir şekilde kurulamayabilir. Dolayısıyla tenasüp ve irtibatın açık bir şekilde görülebildiği yerler olduğu gibi gizli ve çok zor kurulabildiği yerler de olmaktadır.³¹

Sonuç itibariyle, sahih ve sağlıklı tarihî bilgiler eşliğinde hem peş peşe gelen pasajlar arası hem de satır araları titizlikle okunarak sezgi gücüyle, o pasajı Arş’tan arza çeken tarihî ve kültürel arka plân tespit edilmeye; belki Allah ile direkt olmasa da, âyetin cevap teşkil ettiği ihtiyaçlar ve ihtiyaç sahipleri vasıtasıyla; ‘ne dediler’ veya ‘ne yaptılar ki Allah böyle söyledi’ diyalektiği içerisinde makama uygun sorular sorularak, özgün mâna anlaşılmaya çalışılmalıdır.³²

Bağlam ile ilgili verilen bu özet bilgilerden sonra, daha çok vaaz ve hutbelerde referans olarak kullanılan ve bağlamına uygun kullanılmadığı için de yaygın yanlışlara neden olan birkaç örnek âyet üzerinde durarak konuya açıklık getirmeye çalışalım.

Örnek - 1:

“*Allah yolunda malınızı harcayın da, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın ve hep güzel davranın. Çünkü Allah güzel hareket edenleri sever.*”³³

³⁰ Ankebut, 29/46.

³¹ Mustafa Ünver, *Kur’an’ı Anlamada Siyakın Rolü*, Ankara, tsz. s. 97.

³² Duman, agm., s. 11.

³³ Bakara, 2/195.

Üç cümleden oluşan bu âyetin kullanılma/anlatılma şeklinde sorun olduğunu düşündüğümüz husus, “*kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın*” cümlesinin trafik ve iş kazaları, sigaranın zararları gibi bilimum konulardaki Allah’ın emri olarak değerlendirilmesidir. Diğer bir ifadeyle genel anlamda insanların hayatî açıdan tehlike sayılabilecek durumlara düşmekten sakınmaları için uyarılmaları sorumluluk gereği bir davranış iken bunun “Bakara sûresi 195. âyette Allah şöyle buyuruyor” diyerek herkesin “tehlike” anlayışına göre kullanılan bir âyet halinde değerlendirilmesi sorun olmaktadır. Aslında bağlamından koparılarak benzer değerlendirmeler kimi sahabiler tarafından yapılmış olsa da, âyetin nüztülüne tanıklık etmiş başka bir sahabe tarafından düzeltiltiğini görüyoruz. Böyle yanlış bir değerlendirmenin düzeltiltiği bir olaya şahit olan Esem İbnu İmran şöyle diyor:

İstanbul’un fethi için sefere çıkmıştık. Daha geniş ve uzununu görmediğim şekilde iki saf olmuştuk. Bizans ordusu ise şehrin duvarlarına/surlarına sırtlarını dayamışlardı. Derken içimizden bir adam düşmana saldırdı. Bunun üzerine bazıları (bu âyete aykırı davrandığını düşündükleri için) “yahu, adam kendi eliyle kendisini tehlikeye atıyor!” deyince Ebû Eyyüb el-Ensari şöyle dedi: “Siz bu âyeti, bir adamın şehadete ulaşmak amacıyla saldırmayı veya kendisini belâya maruz bırakması şeklinde yorumluyorsunuz. Oysa bu âyet biz Ensar hakkında inmişti. Şöyle ki: Allah Peygamberini galip getirip de İslâm’ı üstün kılınca, Hz. Peygamberden gizli olarak kendi aramızda “Allah peygamberini galip getirinceye kadar malımızı ve ailemizi bıraktık; gelin artık mallarımızla ilgilenelim ve onları ıslah ile uğraşalım” dedik. Bunun üzerine Allah “Allah yolunda malınızı harcayın da, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...” âyetini indirdi. Dolayısıyla kendi kendini tehlikeye atmak, mallarımızla ilgilenmemiz ve cihadı terk etmemizdir.”³⁴

Aslında “...*Ve kendinizi tehlikeye atmayın...*” cümlesinin, infakı emreden cümleyle atfedilme nedeni, infakın emredilme nedenini göstermek içindir. Çünkü Allah yolunda infakı terk etmek ve hazırlıksız bir şekilde savaşa çıkmak, kendini tehlikeye atmaktır.³⁵

İbn Abbas’a göre “tehlike, kişinin Allah yolunda öldürülmesi değil, infakı terk etmesidir.”³⁶ Dahhak (ö. 105)’a göre isâ tehlike, kişinin kendisini ve malını Allah yolunda cihattan alkoymasındır.³⁷ Bera b. Azib de “Kendini tehlikeye atan adam, savaşta ileri

³⁴ Tirmizî, “Tefsir”, 3; Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’an*, Kahire 2001, III, 322; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-Azîm*, Riyad 1997, I, 330-331; İbn Kesir, Ebu’l-Fida İsmail, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Kahire 1990, I, 217; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, Mısır 1967, II, 361; Râzî, Fahrüddin, *Mefatihü’l-Ğayb (Tefsîru’l-Kebîr)*, Beyrut 1981, V, 148; Suyûtî, Celâluddin, *ed-Durru’l-Mensûr*, Kahire 2003, II, 324.

³⁵ İbn Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, Tunus 1984, II, 214.

³⁶ Taberî, III, 314; İbn Kesir, I, 218; Suyûtî, *Durru’l-Mensur*, II, 322.

³⁷ Muhammed Şukri Ahmed ez-Zavîyetey, *Tefsîru Dahhak*, Kahire 1999, s. 181.

atılan ve sonra da öldürülen kişi midir?” şeklinde soran birisine “Hayır, kötülük/günah işleyen ve sonra tevbe etmeyen veya benim tevbem hiç kabul edilmez diyen kimsedir” diyerek cevap vermiştir.³⁸

İbnu'l-Cevzî (ö. 597) de âyette sözü edilen tehlikenin ne olduğu konusunda sahabe ve tabiine dayandırdığı dört görüşe dikkat çekmektedir. Bunlar: 1. Allah yolunda harcamayı terk etmek; 2. Mal ile meşguliyetten dolayı cihattan geri kalmak; 3. Allah'ın rahmetinden ümit kesmek ve 4. Allah'ın azabıdır.³⁹

Taberî (ö. 310) de âyetteki tehlike ile ilgili görüşleri naklettikten sonra kendi görüşünü şöyle belirtir: Allah, kendi elimizle kendimizi helâkimize neden olacak şeylere atmamızı ve farzlarını terk ederek kendimizi helake, yani azaba maruz bırakmamızı yasaklamıştır. Dolayısıyla azabı gerektiren ve Allah'ın hoşlanmadığı şeylere girişmemiz caiz değildir. Şu kadar var ki, her ne kadar anlam böyle olsa da âyetin en doğru yorumu şöyledir: Ey müminler! Allah yolunda harcayın, bu uğurdaki harcamayı terk etmeyin. Yoksa bunu terk etmenizden dolayı azabı hak edersiniz.⁴⁰

Buradaki tehlikenin infakta yapılan israf olduğuna, âyetten maksadın da, ifrat ve tefrit arasında orta yolu araştırarak infak emredildikten sonra israfı nehyetmek olduğuna dair görüşler⁴¹ olsa da bu yorum, âyetin öncesi ve sonrası ile bağdaşmamaktadır. Bağlama uygun olan mânaya göre tehlike, infaktan geri durmak ve cihadı terk etmektir. Buna göre mâna şöyle olmaktadır: Gerek mal, gerekse diğer unsurlarla olsun, gücünüzün yettiği her şeyi Allah yolunda ve onun dini uğrunda seferber etmezseniz kendinizi tehlikeye atmış olursunuz.⁴²

Örnek - 2:

“Şimdi iyi düşünün: Böyle olanın durumu mu iyi, yoksa gece saatlerinde, âhiretten endişe edip Rabbinin rahmetini umarak gâh secdede, gâh kıyamda ibadet edenin durumu mu iyi? De ki: ‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akl-ı selim sahipleri, sağduyulu olanlar düşünüp ibret alır’.”⁴³

Burada da sorun olan husus, “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?” ifadesinin hem bulunduğu âyet, hem de önceki âyetten ayrı değerlendirilmesidir. Çoğunlukla eğitim-öğretim yılının başlangıcında okuma-yazmanın önemine vurgu için hazırlanan

³⁸ Taberî, III, 320; Âlûsî, Mahmud, *Rûhu'l-Meanî*, Beyrut, tsz., II, 78; İbn Ebi Hatim, I, 332.

³⁹ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman, *Zâdu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsîr*, Beyrut 1984, I, 203.

⁴⁰ Taberî, III, 325.

⁴¹ Âlûsî, II, 77-78.

⁴² Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menar*, Kahire 1947, II, 214. Elmalılı da âyetteki uyarıyı şu ifadelerle özetlemektedir: Sadece para kazanma ve istirahat etme sevdasının insanları esaret ve mahkûmiyet gibi büyük tehlikelere düşüreceğini ve bu tehlikenin önüne geçmek, ancak Allah yolunda savaşmakla ve savaşa alışmakla mümkün olacağını unutmayın. Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, II, 701.

⁴³ Zümer, 39/9.

hutbelerin başlangıç âyeti olarak kullanılması⁴⁴ nedeni, lâfız olarak bilenler ile bilmeyenlerin mukayese edilmiş olmasıdır. Elbette kendi başına bir konu olarak ele alındığında bilen ile bilmeyenin bir/eşit olmayacağı hususu tartışma götürmez bir gerçektir. Hatta genel anlamda bilen ile bilmeyen arasındaki fark ve bilenlerin bilmeyenlere üstünlüğü, hem Kur'an'dan hem de sünnetten açıkça anlaşılmaktadır.⁴⁵ Ancak bu âyetteki bilenler ile bilmeyenlerden kimlerin kastedildiğini anlamak için ifadenin bulunduğu âyet ile öncesindeki 8. âyete bakmak yeterlidir. Çünkü 8. âyette, sadece kendisine bir musibet geldiğinde Allah'a yönelen, başka zamanlarda ise onun dışındakilere kulluk yapan kimselerden söz edilirken, 9. âyetin başında geceleri de dâhil olmak üzere her halükârda Allah'a yönelen kimselerden söz edilmekte, daha sonra da bu iki tip insan arasında bir mukayese yapılmaktadır. Bu birinci grubu Allah cahil; ikincileri ise âlim olarak nitelemektedir.⁴⁶ Ya da "bilenler", bildiklerinden yararlanan ve onlarla amel edenler, geceleri secde ve kıyam edenler, Allah'a kavuşacağını bilenler; "bilmeyenler" ise bildiklerinden yararlanmayan ve onlarla amel etmeyenler, sadece belâ ve korku esnasında Allah'a yönelen, rahat dönemlerde ise şirk koşanlardır.⁴⁷

Dolayısıyla bu âyetteki mukayese, okuma-yazma bilenler ile bilmeyenlerin mukayesesini değil; Allah'a gereği gibi kulluk yapanlar ile yapmayanların mukayesesidir.

Örnek - 3:

*"Artık kim zerre ağırlığınca hayır/iyilik yapmışsa onu görür. Ve kim de zerre ağırlığınca şer/kötülük yapmışsa onu görür."*⁴⁸

Burada sorun olan husus ise, âyette, amellerin mükâfat veya ceza olarak "karşılığı" şeklinde bir ifade bulunmadığı halde, işlenen zerre ağırlığınca hayır ve şerrin karşılığının mükâfat ve ceza olarak görüleceği şeklinde çevrilmesi ve yorumlanmasıdır. Bu iki âyet, maalesef Diyanet İşleri Başkanlığının son meâl⁴⁹ ve tefsirinde⁵⁰ olduğu gibi Türkçe meâllerin birçoğunda da doğru olmadığını düşündüğümüz şekilde çevrilmiştir.⁵¹

⁴⁴ Bk. DİB'nin 17.09.2004 tarih ve "Eğitim ve Öğretimin Önemi" başlıklı hutbesi ile 09.09.2005 tarih ve "Çocuklarımızı Eğitimsiz Brakmayalım" başlıklı hutbe.

⁴⁵ Nahl, 16/43; Enbiya, 21/7; İbn Mâce, "Mukaddime", 17; Darimî, "Mukaddime", 32; Ahmed b. Hanbel, 2, 181, 185.

⁴⁶ Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, (Terc. M. Han Kayani ve diğerleri), İstanbul 1987, V, 97.

⁴⁷ Taberî, XX, 177; İbn Kesir, IV, 49; Râzi, XXVI, 205; Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf*, Riyad 1998, V, 293; Kurtubî, XV, 240; Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Merağî*, Mısır 1946, XXIII, 151; İbn Ebî Zemenin, Muhammed b. Abdullah, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Aziz*, Kahire 2002, IV, 105. Ayrıca bk. Bikai, XVI, 467-468.

⁴⁸ Zilzal, 99/7-8.

⁴⁹ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin'in hazırladığı meâl.

⁵⁰ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrırcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş'ün hazırladığı *Kur'an Yolu* adlı tefsir.

⁵¹ Ayrıca bk. Hasan Basri Çantay, İ. Hakkı Baltacıoğlu, Ziya Kazıcı-Necip Taylan, Ömer Dumlu-Hüseyn Elmalı, Ahmet Tekin, Salih Akdemir, A. Fikri Yavuz, Abdullah Parlayan. Ayrıca Ertuğrul Özalp, sadeleştirdiği Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın meâlinde de, herkesin amellerinin karşılığını göreceği şeklindeki bilgiyi parantez içine koyarak orijinalinde olmayan bir çeviri yapmıştır.

Hatta M. Esed'in *Kur'an Mesajı Meal ve Tefsir* adlı eserinin İngilizce orijinal çevirisinde iyilik ya da kötülüğün karşılığı değil de, yapılan iyilik ve kötülüklerin görüleceği vurgulandığı halde,⁵² Türkçe çevirisinde çevirmenler tarafından parantez içi ifade yardımıyla iyiliğin ve kötülüğün mükâfat ve ceza olarak karşılığının görüleceğine vurgu yapılmıştır.⁵³ Dolayısıyla hem âyetin bulunduğu bağlama ve Kur'an bütünlüğüne aykırı, hem de eserin yazarının söylemediği bir şeyi söyleyerek yanlış bir çeviri yapılmıştır.

Bu âyet, özellikle bir önceki "O gün bütün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek üzere dağıntık bir halde çıkarlar" (6. âyet) âyeti de göz önünde bulundurularak 'tematik paragraf halinde okunsaydı bu hataya düşülmeyecekti.⁵⁴

Kur'an bütünlüğü dikkate alındığında da bu âyetin çevirisinde hataya düşülmezdi. Çünkü dünya hayatında, ancak mümin olarak salih iş yapan ve mümin olarak ölen kimselerin âhirette yaptıkları iyiliklerin karşılığını görecekları; kâfir ya da müşrik olarak ölenlerin dünya hayatında yaptıkları iyilik ve amellerin karşılığının olmayacağı Kur'an'ın birçok âyetinde vurgulanmaktadır.⁵⁵ Bu nedenle herkesin zerre ağırlığınca, hatta belki yığınlarca iyiliklerinin karşılığını göreceğini söylemek doğru olmadığı gibi Kur'an bütünlüğü ile de çelişmektedir. Diğer taraftan mümin olarak yaşayıp mümin olarak ölen kimselerin de işledikleri kötülüklerinin, yaptıkları iyilikleri nedeniyle/vasıtasıyla silineceği,⁵⁶ büyük günahlardan kaçınmış olmaları şartıyla diğer günahlarının bağışlanacağı,⁵⁷ şirk dışında kalan günahların bağışlanacağı bildirilmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla bu âyetten (Zilzal, 8) hareketle zerre kadar kötülük yapan kimsenin âhirette mutlaka karşılığını göreceğini söylemek, Kur'an bütünlüğü ile örtüşmediği için doğru değildir.⁵⁹

Diğer taraftan "zerre ağırlığınca iyilik ve kötülüğün, bunları işleyenlere gösterilmesinin ne gibi bir hikmeti/amacı olabilir" sorusunun cevabını el-Bikaî şöyle vermektedir:

Zerre ağırlığınca iyiliği görecek: Hiçbir iyilik kaybolmadan orada mevcut olacak. Çünkü bunun hesabını yapan Allah'ın hem bilgi, hem de gücü buna yeter. Kâfir olanlar, iyiliklerinin karşılığını dünyada aldıklarını veya yaptıkları iyilikleri iman üzere yapmadıklarını anlarlar. Dolayısıyla amel olarak görünenlerin hiçbir anlamı olmayacak ve böylece pişmanlık ve üzüntüsü artmış olacak. Müminin ise sevinci artmış ola-

⁵² Muhammed Esed'in İngilizce çevirisi şu şekildedir: 7- And so, he who shall have done an atom's weight of good, shall behold it; 8- and he who shall have done an atom's weight of evil, shall behold it. Bk. <http://www.geocities.com/masad02>

⁵³ Bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, İstanbul 1997, s. 1295.

⁵⁴ Zeki Duman, agm. s. 13.

⁵⁵ Bakara, 2/217; Âl-i İmrân, 3/91; İbrahim, 14/18; Nûr, 24/39.

⁵⁶ Hûd, 11/114; Ra'd, 13/22; Kasas, 28/54.

⁵⁷ Nisâ 4/31.

⁵⁸ Nisâ, 4/48, 116; Zümer, 29/53.

⁵⁹ Bu âyetler ile ilgili bir değerlendirme için bk. Duman, agm., s. 13.

cak. Zerre ağırlığınca kötülüğü görecek: Mümin, yaptıklarını görecek ve bağışlandığını anlayacak, bu nedenle sevinecek. Kâfir olan da kötülüklerini görecek ve üzüntüsü artacak.⁶⁰

Nitekim başka âyetler, günahkâr olanların, -amellerinin karşılığını değil- kötü amellerinin sadece kayıtlı olduğunu gördükleri zaman pişmanlık ve üzüntü yaşayacaklarını;⁶¹ müminlerin ise güzel amellerinin kayıtlı olduğunu gördükleri zaman sevinç yaşayacaklarını⁶² bildirmektedir.

Bu iki âyetin çevirisi ile ilgili olarak dikkat çekici bir husus da, ulaşabildiğimiz Kur'an'ın İngilizce çevirilerinde (E. H. Palmer, Muhammad Sarwar, M. H. Shakir, Pictihal, Yusuf Ali, T. B. Irving, Muhammed Esed ve Mevdûdî), iyilik ve kötülüğün karşılığı değil de, iyilik ve kötülüğün kendisinin görüleceği şeklinde isabetli bir çeviri yapılmış olmasıdır.

Bu örneklerin yanı sıra Âl-i İmran 159. âyetinin, “işlerde onlara danış/onların görüşlerini al!” ifadesinden dolayı Cumhuriyet ile ilişkilendirilmesi ve Cumhuriyet bayramı ile ilgili hutbelerin konu başlığındaki âyet olarak verilmesi;⁶³ “Yalnız Rabbine yönel!” (İnşirah, 8) âyetinin Regaib kandili (ki böyle bir kandilin dayanağı olmadığı halde, varmış gibi âyet ve hadislerle desteklenerek hâlâ kutlanması için hutbeler verilmesi de ilginçtir) ile ilişkilendirilerek hutbe konusu yapılması;⁶⁴ Nasr sûresinin, İstanbul'un fethi ile ilgili hutbede konu başlığı olarak verilmesi;⁶⁵ “Ey Ehl-i Beyt (ey peygamberin ev halkı), Allah sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor” (Ahzab 33) âyetinin Muharrem ayı ile ilgili hutbe çerçevesinde ele alınması;⁶⁶ “Biz onu mübârek bir gecede indirdik. Çünkü biz, uyarıcıyız. Her hikmetli iş, o gecede ayırt edilir.” (Duhan 3-4) âyetlerinin Berat kandili ile ilgili olarak kullanılması gibi, âyetlerin bağlamına uygun kullanılmamasına dair daha birçok örnek bulunmaktadır.

Bu itibarla bir metot çerçevesinde Kur'an'ı anlama çabası gösterilmeksizin, bir âyetin veya âyetin küçük bir parçası olan bir cümlenin bulunduğu bağlam dikkate alınmadan keyfi olarak kullanılması durumunda herkesin kendi düşüncesini Kur'an'a dayandırması gibi bir problem ile karşı karşıya kalınması söz konusudur. Nitekim yarı ciddi yarı şaka ile de olsa “...sermayeniz sizindir...” (Bakara, 279) ifadesinin kapitalizme; “...sizden olan idarecilere de itaat edin!...” (Nisâ, 59) ifadesinin diktatörlüğe; “İşleri, aralarında danışma iledir.” (Şûra, 38) ifadesinin ise parlamenter sisteme işaret oldu-

⁶⁰ Bikaî, XXII, 207-208.

⁶¹ Kehf, 18/49; Hakka, 69/25-29.

⁶² Hakka, 69/19-24.

⁶³ Bk. DİB'nin 29.10.2004 ve 28.10.2005 tarih ve “Cumhuriyet” başlıklı hutbeleri.

⁶⁴ Bk. DİB'nin 05.08.2005 tarihli ve “Regaip Kandili” başlıklı hutbesi.

⁶⁵ Bk. DİB'nin 27.05.2005 tarih ve “Fetih Ruhu” başlıklı hutbesi ile 26.05.2006 tarih ve “Fethin Manası” başlıklı hutbesi.

⁶⁶ Bk. DİB'nin 18.02.2005 tarih ve “Muharrem Ayı” başlıklı hutbesi.

ğunu söyleyenler de olmuştur.⁶⁷

Sonuç ve Öneriler

1. Kur'an, bireysel ve toplumsal hayatın her alanını ilgilendiren kurallar koyan bir kitaptır. İbadetlerin yanı sıra, ticaret, evlilik, iktisadi hayat, sosyal ve uluslar arası ilişkiler gibi birçok konuda mesajlar içermesi, onun bir hayat kitabı olarak algılanmasını gerektirmektedir. Bu itibarla toplumun ideal anlamda bir Kur'an kültürüne sahip olması için belirli olay, gün ve haftalara tahsis edilen âyetler etrafında bir irşad faaliyeti yürütmek yerine bir bütün olarak Kur'an'ın topluma arz edilmesi gerekir. Böylece iman, ibadet ve ahlâk konularında olduğu kadar, iktisadi hayata bakışı, savaş ve barış anlayışı, ideal aile yapısına dair düzenlemeleri, toplumsal sorunlara ait çözüm önerileri gibi diğer birçok konudaki Kur'an'ın yol gösterici özelliği ortaya konmalıdır.

2. Camilerde hâlen devam etmekte olan vaaz formatı yeniden gözden geçirilmeli ve değiştirilmelidir. İl ve ilçe merkezlerindeki görevli vaizlerin, ya Kur'an'ın ilk sûresinden başlayarak Mushaf tertibine göre ya nüzûl sırasına göre sûreleri bölümler halinde ya da zaman ve mekân şartları dikkate alınarak belirlenecek sûreler halinde vaazlar verilmek suretiyle toplumun Kur'an'a dayalı bir din öğrenmesi sağlanmalıdır. Burada âyetlerin yorumlanmasında zihinleri karıştıracak türden bilgilerin verilebileceği endişesine de gerek yoktur. Çünkü bu programın uygulanması sırasında başvuru kaynağı olarak yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlanmasına öncülük ettiği *Hak Dini Kur'an Dili* ile *Kur'an Yolu* adlı tefsirler esas alınmak suretiyle bu endişe de izale edilebilir. Kaldı ki, bu iki kaynağın Kur'an'ı anlama konusunda hatırı sayılır derecede yeterli olacağını düşünüyoruz.

3. Başta hutbelerde olmak üzere, diğer irşad faaliyetlerinde de konular hazırlanırken referans âyetleri sûre ve Kur'an bütünlüğündeki bağlamlarına dikkat ederek kullanmanın, toplumda doğru ve isabetli bir Kur'an anlayışının oluşmasına katkı sağlayacağını düşünüyoruz. Bunun için de hutbelerin, başta tefsir ve hadis olmak üzere İslâmî ilimlerde ehil olanlar tarafından hazırlanması gerekir. Böyle bir çalışma, âyetlerin bağlamına uygun kullanılmasına, dolayısıyla Kur'an mesajlarının daha doğru anlaşılmasına yardımcı olurken, uydurma haberlerin/hadislerin yaygın olarak kullanılmasına da azami ölçüde engel olacaktır.

⁶⁷ Jansen, J. J. G., *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar* (çev. Halilrahman Açar), Ankara 1993, s. 175.